

TAALVARIATIE EN DE VARIABELE REGEL

Pieter A. M. Seuren

In zijn artikel met dezelfde titel in GRAMMA 4.3 van september 1980 geeft Roeland van Hout een heldere en welkome uiteenzetting over het begrip 'variabele regel'. Hij noemt daarin ook enkele visies die van de zijne afwijken, en waarin aan de variabele regel een andere status wordt toegekend dan de nogal centrale die hij verdedigt. Zo lezen we op p. 204:

"Volgens sommige linguïsten is variabiliteit slechts het gevolg van menselijk onvermogen om een aantal regels consistent te hanteren of van een soort twijfelzucht in geval er een keuze bestaat tussen meerdere taalregels."

Hij noemt mij dan als een van die linguïsten, daarbij verwijzend naar een paper van mijn hand van 1979. Ik weet niet welke andere linguïsten hij eventueel ook heeft bedoeld, maar wat mijn opvatting betreft is deze weergave toch iets te trivialisierend om adequaat te kunnen zijn. Ik wil daarom graag in het kort uiteenzetten wat mijn bezwaren zijn ten aanzien van de variabele regel en welk alternatief ik daartegenover stel. Een bondige maar complete uiteenzetting van mijn ideeën vindt men, behalve in de genoemde paper van 1979, ook in de voordracht die ik in april 1980 heb gehouden voor het Nederlands Filologencongres te Groningen (Seuren 1981).

Een punt dat van Hout niet aanroert maar dat toch in allerlei literatuur duidelijk aanwezig is (Bickerton 1975, Giles 1973, Giles, Taylor & Bourhis 1973, om maar enkele titels te noemen), is het vastgestelde feit dat de frekwentie van vóórkomen van bepaalde varianten in de tekst van een spreker regelmatig ko-variëert met de attitudes van de spreker t.a.v. hoorder(s), onderwerp van bespreking, en nog enkele parameters.¹ Zelfs binnen één tekst blijkt dat frekwenties variëren naargelang attitudes zich wijzigen. Zo blijkt bv. dat een spreker die zijn gesprekspartner na enige tijd wel aardig begint te vinden zijn accent, dis ook de relatieve frekwentie van bepaalde varianten, gaat aanpassen aan accent en stijl van de ander (accent accomodation), terwijl het omgekeerde gebeurt wanneer de een de ander niet blijkt te mogen (accent divergence). Welnu, dit feit

wordt in de variabele regel in het geheel niet verantwoord. In het variabele regelmodel zijn de frekwenties (dus de proportionele variabiliteit) geheel bepaald door de linguïstische 'omgevingskenmerken', de socio-ekonomische beschrijving van de spreker en de spreekstijl (formeel-informeel).

Een tweede punt is het bekende feit dat sprekers competentie hebben in meer dan één stijl, waarbij de passieve competentie (veel) groter is dan de actieve.² We kunnen derhalve spreken van een meer centraal deel van de competentie van een spreker, tegenover meer perifere delen, gezien in het licht van de totaliteit van variaties binnen een taalgebied. Hieruit volgt dat een spreker die een stijl nastreeft die niet binnen zijn centrale competentie ligt daar niet volledig in zal slagen. De mogelijkheid dat de door Labov gekonstateerde proportionele variabiliteit terug te voeren zou zijn op dergelijke competentiefactoren wordt in het variabele regel model niet serieus onderzocht. Integendeel, er wordt, naar mijn inzicht onkritisch, uitgegaan van het standpunt dat de gekonstateerde proportionele variabiliteit, aangezien zij systematisch korreleert met vooral de socio-ekonomische deskriptie van sprekers én met de gekozen spreekstijl, een onderdeel moet zijn van de beschrijving van de competentie van de spreker. Het is mijn opvatting dat tenminste de mogelijkheid onderzocht moet worden dat de genoemde variabiliteit, hoe systematisch ook, geen onderdeel is van de taalbeschrijving, maar een gevolg is van niet-talige, met name sociologische en sociaal-psychologische factoren: niet alles wat systematisch is in taal materiaal moet ook per se in taaldescriptie terug te vinden zijn. De sociologische en sociaal-psychologische factoren die in het spel zijn, zijn systematisch genoeg om de systematische variabiliteit te kunnen verklaren.

Er is uiteraard geen sprake van dat deze argumenten voort zouden komen "uit de wens om de bestaande taaltheorie te vrijwaren van kwantitatieve taalvariatie en van de ongewenste variabele regels" (van Hout, p. 204). De suggestie dat dergelijke irrationele en a priori "wensen" het theoretisch standpunt van linguïsten zouden bepalen, is zonder positieve aanwijzingen enigszins onwaardig. Voorts is het allerminst zo dat "het toegeven aan deze wens" zou inhouden "dat taalvariatie en taalverandering slechts mogelijk is via performancefactoren" (ib.). Dat de "performance" verantwoordelijk zou zijn voor taalvariatie en -verandering is een veelvuldig geuite mening met een respectabele traditie, maar het volgt niet uit de verwerping van de variabele regel tout court. Een taalsystematische verantwoording voor de mogelijkheid van taalvariatie en -verandering

zónder de variabele regel, vindt men bv. in Seuren 1981.

Ten derde, de theorie van de variabele regel kan niet verantwoorden dat de frekwentieverschillen per spreekstijl praktisch nihil zijn bij sprekers van hetzij de hoogste hetzij de laagste standen, maar sterk uitkomen bij sprekers van de middengroepen: daar neemt de frekwentie van de prestigevariant enorm toe naarmate de spreekstijl formeler wordt. De intuïtieve verklaring is duidelijk: bij de middengroepen is de sociale mobiliteit en de 'druk naar boven' het grootst.

Tegenover het model van de variabele regel stel ik nu een andere visie, die ik noem het model van de regelalternatieven-grammatika (RAG). Deze theorie houdt in dat een spreker op allerlei punten in zijn grammatika de beschikking heeft over keuzemogelijkheden: hij past één van een aantal mogelijke regels toe. Elke keuzemogelijkheid is gemarkeerd voor een bepaalde streek, sociale groepering en spreekstijl. Bij het spreken stelt de spreker in op een bepaalde combinatie van landstreek, sociale groep en spreekstijl. Zijn keuze wordt bepaald door wat genoemd wordt zijn 'attitude'. Blijft zijn attitude konstant en bevindt het gekozen register zich in zijn centrale competentie, dan zal er praktisch geen proportionele variabiliteit voorkomen, maar zullen alle varianten óf steeds óf nooit voorkomen. Sociolinguïstische onderzoeken in Kreolengemeenschappen (DeCamp, Bickerton) hebben aangetoond dat dit inderdaad uitkomt. Ook de bekende grafieken van Labov bevestigen deze prediktie, zoals daarnet werd gesteld. De zo in het oog springende systematische frekwentieverschillen bij de middengroepen naargelang de gekozen spreekstijl kunnen in principe verklaard worden door (a) het feit dat een register wordt nagestreefd dat buiten de centrale competentie van de sprekers ligt, en (b) sterke attitudeverschillen bij verschillende interaktionele situaties, korresponderend met de spreekstijlen.³

De door Kay 1978 verwoorde mening dat de variabele regel weliswaar een fraaie taxonomische formulering verschaft van gevonden korrelaties in het taalmateriaal, maar dat zij niet gezien mag worden als een onderdeel van de competentie van sprekers, lijkt mij daarom geheel juist. In algemeen wetenschapstheoretisch opzicht is de ontwikkeling van de theorie van de variabele regel een interessant voorbeeld van hoe de (vooral nog onkritische) keuze van bepaalde formele deskriptieve middelen al beperkingen oplegt aan de theorie. Deze beperkingen kunnen onhoudbaar blijken, zoals hier ook het geval is. Degenen die dan al zo veel tijd en energie hebben geïnvesteerd in de inadekwaat gebleken formele middelen bevinden zich dan

in een lastig parket. In het onderhavige geval lijkt het dat het werk dat door de variabele regels wordt gedaan zal moeten worden overgenomen door sociologische en sociaal-psychologische beschrijvingen, waarbij uiteraard een geheel ander 'regelbegrip' zal optreden. We kunnen slechts hopen dat de ontwikkelde know-how en technieken dan opnieuw van nut zullen blijken. Maar het blijft onverstandig om zich hals over kop te storten in qua tijd en energie kostbare formele benaderingen zonder zich vooraf terdege te vergewissen van de theoretische houdbaarheid ervan.

NOTEN

1. Zie bv. Bickerton 1975, p. 184: 'Choice of style is governed, not by any inter-subjective and objectively perceptible features in the situational context, but by the autonomous and fluctuating feelings of the speaker himself or herself'.
2. Vgl. Bickerton 1975, p. 108: 'It follows that the natural condition of an individual human speaker is to have a competence that embraces several possibly similar but certainly distinct varieties of language, plus all the inter-systems that relate them to his own.' En p. 182: 'The question we have to answer is simply: how can such knowledge be stored in the mind?'
3. Een concreet voorbeeld van een beschrijving van twee verschillende registers in termen van regelalternatieven die voor bepaalde doeleinden zijn gemarkeerd, vindt men in Seuren 1980.

BIBLIOGRAFIE

- D. Bickerton, 1975: *Dynamics of a Creole System*. Cambridge University Press, Londen.
- H. Giles, 1973: 'Accent mobility: a model and some data'. *Anthropological Linguistics* 15, 87-105.
- H. Giles, D.M. Taylor en R.Y. Bourhis, 1973: 'Towards a theory of inter-personal accommodation through speech: some Canadian data'. *Language in Society* 2, 177-92.
- P. Kay, 1978: 'Variable rules, community grammar and linguistic change'. In: D. Sankoff (red.), *Linguistic Variation: Models and Methods*. Academic Press, New York, 71-83.
- P.A.M. Seuren, 1979: 'Internal variability in competence'. LAUT, Trier.
- P.A.M. Seuren, 1980: 'The auxiliary system in Sranan'. Te publiceren in de konferentiebundel van de Groningse Round Table Conference on Auxiliaries, Groningen, juli 1980.
- P.A.M. Seuren, 1981: 'Variabele competentie: linguïstiek en sociolinguïstiek anno 1980'. Te publiceren in de Handelingen van het Nederlands Filologencongres, Groningen, april 1980.